

ÖSSZEFOGUNK
VAGY
KIHALUNK

NOAM CHOMSKY

ÖSSZEFOGUNK
VAGY
KIHALUNK

NOAM CHOMSKY

KOSSUTH KIADÓ

A kiadás alapja
Noam Chomsky: *Internationalism or Extinction*
First published in 2020 by Routledge
52 Vanderbilt Avenue, New York, NY 10017

Fordította
Kisantal Tamás

ISBN 978-963-544-362-8

Minden jog fenntartva

© Valeria Chomsky 2020

© Kossuth Kiadó 2022

Hungarian translation © Kisantal Tamás 2022

Tartalom

Bevezetés	7
1. A kettős fenyegetés	25
2. Hogyan jussunk el az emberekhez?	58
3. A stratégiai gondolkodás	77
4. Újabb gondolatok a mozgalmak szerepéről	94
5. A harmadik fenyegetés	108
Függelék	
A koronavírus és a demokrácia szétforgácsolása	
Chris Brooks beszélgetése	
Noam Chomskyval	123
Felhasznált irodalom	148

Bevezetés

Nem győzzük eléggé hangsúlyozni, hogy mennyire súlyos a „közelgő kipusztulás veszélye”. Folyamatos oktató- és szervezőmunkának, valamint aktivizmusnak kell ráépülnie, ezenfelül minden küzdelmünk háttérében ennek kell állnia. Csakhogy ettől még nem hagyhatunk fel más jellegű harcainkkal, erőfeszítéseinkkel sem, egyrészt, mert ezek is nagy kritikai jelentőséggel bírnak, másrészt pedig, mivel nem lehetünk hatékonyak komoly egzisztenciális problémák megoldásában, ha általánosságban nem vagyunk tisztában azzal, hogy ezek mennyire sürgetőek. Ez a megértés és tudatosság azt előfeltételezi, hogy szélesebb értelemben is érzékenységet mutatunk a világban lépten-nyomon megfigyelhető problémák és igazságtalanságok iránt – vagyis olyan mélyebb belátásra teszünk szert, amely az elkötelezett aktivizmus forrása lehet, illetve alaposabban sikerül megértenünk a problé-

mák gyökereit, és azt, hogy ezek mennyiben függnék össze. Nem érdemes harcot kezdeni, ha az emberek még nem értek meg rá, és csak türelmes, áldozatos munkával lehet elérni, hogy készen álljanak a küzdelemre. Mindez frusztráló lehet, hiszen igencsak sürgetőek és kézzelfoghatóak a létezésünket fenyegető veszélyek. De bármilyen frusztráló is, akkor sem spórolhatjuk meg az előkészítő munkálatokat.

2018 decembere

Noam Chomsky

2016-ban, egy ködös októberi délutánon, nem sokkal azelőtt, hogy az a végzetes novemberi választás a Fehér Házba röpítette volna Donald J. Trumpot, hatalmas tömeg gyülekezett Boston történelmi Old South-temploma előtt. Rövid időn belül már két háztömbnyire nyúlt a sokadalom. Habár akkortájt elsősorban a közelgő választás tartott lázban mindenkit, az itt összegyűlteket más is foglalkoztatta. Sokan messziről, más államokból jöttek ide, hogy részt vegyenek a közelgő „Chomsky-eseményen” – ezt az elnevezést kapta ugyanis az a különleges, nagy tömeg előtt megrendezett beszéd és vita, amely számtalan alkalommal lejátszó-

dik, valahányszor csak a híres nyelvész és az értelmiségi szféra közismert figurája hajlandó közönség elé állni. A sok fiatal most is legalább akkora lelkesedéssel ácsorgott az utcán, és várta Noam Chomskyt, mint a nagyszüleik annak idején, amikor még a közéleti befolyása révén sikerült széles körben megkérdőjeleznie a vietnámi amerikai katonai beavatkozás létjogosultságát. A várakozók tudták, mire számíthatnak: Chomsky bizonyára most is a tőle elvárható teljesítményt nyújtja majd – mindenki számára elérhető forrásokra építve tartja meg előadását, ékesszólóan beszél, bárki pontosan megértheti érvelését és szóhasználatát. Ha a szokásos forgatókönyv szerint jár el, akkor kétségkívül hosszú diszkusszió követi a szónoklatot, amikor is Chomsky szívesen fogadja a résztvevők kérdéseit, megjegyzéseit – és adott esetben még a kellemetlen közbevetésekre is intelligensen válaszol. Hiszen minden egyes reakciót ugyanolyan nyugodt, megfontolt odafigyeléssel mérlegel, ahogy az előadását is megtartotta. Egyetlen kivétel szokott lenni csak: ha valaki arra kéri Chomskyt, hogy *saját magáról* beszéljen. Korábban mindig másként kezelte az erre vonatkozó felvetéseket, megjegyzéseket: olykor figyelmen kívül hagyta vagy félresöpörte őket, nemegyszer rutinosan kitért előlük. A mélyen

egyenlőségelvű és demokratikus Chomsky szemmel láthatóan mellékesnek tekintette ezeket a kérdéseket. Az „emberiség problémáival” kapcsolatban felsorakoztatott tények és érvek mellett ugyanis az ilyen kérdések csak felesleges időpazarlásnak számítanak.

2016-ban, azon az októberi délutánon azonban némiképp más volt a téma, mint amelyek az utóbbi időben a legtöbb Chomsky-előadásokon felszínre jöttek. Ezen az estén ugyanis nem arról volt szó, hogy milyen atrocitásokat vagy törvényszegéseket követett el valamelyik nagyhatalom. Előadásának Chomsky az *Összefogunk vagy kihalunk* címet adta. Utóbbi kifejezés nem valamilyen bel- vagy külpolitikai stratégiára vonatkozó fenyegetést jelent, és nem is valamiféle helyi katasztrófára vonatkozik, hanem arra a lehetőségre, hogy szinte *minden* faj el fog pusztulni a bolygónkon.

A nagy számban összegyűlt közönség türelmesen és halkán beszélgetve várta, hogy kinyissák végre a kapukat. Az előadás címéből következően minden bizonnyal meglehetősen apokaliptikus téma sejlett fel bennük. De vajon felkészülhetett-e egy még ilyen magasan kvalifikált értelmiségi hallgatóság is arra, hogy az előadó olyan eseményekkel szembesíti majd őket, amelyek hatására minden fajt

elérhet végzete – természetesen az emberiséget is beleértve? Bizonyára e könyvecske olvasói is hasonló érzésekkel lapozzák ezeket az oldalakat, hiszen az ijesztő cím igencsak magáért beszél.

De mit várhat az ember egy Noam Chomsky-szövegtől? Alapos megfontolásra szoruló tényeket és a rájuk épülő társadalmi struktúrák elemzését. Nyugodt mérlegeléseket, szemléletmódváltásokat, világosan megfogalmazott elképzeléseket és érveket, kellemetlen történelmi összefüggések feltárását, stratégiai jellegű kérdésfeltevéseket. Nem utolsósorban pedig a közösségi elköteleződés szerepének kiemelését, hiszen tudnunk kell, milyen okok vezethetnek a végső pusztuláshoz, ezt követően meg kell győznünk másokat is a probléma nagyságáról, és/vagy nyomást kell gyakorolnunk, hogy felsőbb szinten is foglalkozzanak velük, és/vagy győzelmet kell aratnunk a ránk váró kihívások felett. Mindez hallgatólagosan ugyan, de egy Chomsky-előadás *aktív* résztvevőjétől is elvárható.

Jelen könyv ennek a Chomsky-eseménynek a nyomvonalán halad. A legalapvetőbb rész, az első fejezet magát az előadást tartalmazza, amelyet szerkesztői jegyzetekkel egészítettünk ki, hogy további forrásanyagokkal segítsük az olvasók tájékozódását. A következő szakasz azt a beszélgetést foglalja ma-

gában, amelyben Chomsky partnere az elkötelezett aktivista, de talán drámaíróként és színészként még ismertebb Wallace Shawn volt. Régi barátságuk még az 1980-as évekre a nicaraguai sandinista mozgalom idejére nyúlik vissza, a mostani diszkusszió során pedig Wally Stevens felvetette az előadásra vonatkozó talán leghúsbavágóbb kérdést: *mégis, hogyan győzhetjük meg azokat az embereket, akik nincsenek itt, hogy fontolják meg az előadás során kifejtett problémákat, és valamit tegyenek is?*

Chomsky válasza minden bizonnyal ösztönző erővel hatott a közönségre, de talán még magára Shawnra is. A válaszban ugyanis szembesítette őket, hogy miféle lehetőségek vannak bizonyos szerződések megkötésére, illetve milyen történelmi előzményei és alapjai voltak az ilyesfajta szerződéseknek. Vagyis Chomsky egyáltalán nem bújta ki a kérdés alól, hanem Shawn és a közönség valamiféle, a neves gondolkodó felvetéseihez hasonló „Chomsky-dogmát” kapott: *azzal tudjuk odafigyelésre és cselekvésre ösztönözni az embereket, ha megmutatjuk nekik a tényeket és a lehetőségeket. Márpedig ezek a szerződések maguk a lehetőségek.* Azonban semmi sem garantálhatja, hogy a hallgatóság a megfelelő cselekvési stratégiát választja, hiszen *a történelem*

a kezünkben van, mi hozzuk létre, [...] ugyanakkor be is határolja a cselekedeteinket.

A Wallace Shawn-beszélgetés után a közönség is tehetett fel kérdéseket, amelyet a harmadik fejezet tartalmaz. Itt is ugyanúgy zajlott minden, ahogy egy tipikus „Chomsky-eseményen” szokott: sokféle kérdés és válasz követte egymást. Habár az alapmegoldás sohasem változott, az egyes válaszok kifejezetten részletesek voltak, és gondosan megfogalmazott érveket tartalmaztak, számba vették az adott témák történelmi kontextusát, illetve az ezekkel kapcsolatos különféle problémákat is igyekeztek összekapcsolni a témával. Semmilyen küzdelmet nem lehet elhamarkodni – legyen az bármilyen kis léptékű is. Vagyis a majdani változás létrehozói előtt álló legnagyobb kihívás, hogy az egyedi, lokális csatározásokat összehangolják az általános harcokkal, főként azokkal, amelyek az egész emberiséget érintik.

Chomsky lokális küzdelmekkel kapcsolatos válasza *nyíltan* fogalmazódik meg a beszélgetéshez kapcsolódó utóiratában, vagyis a negyedik fejezetben. 2019-ben született ez a szakasz, amelyben korábbi elemzését összekapcsolja a választás utáni helyzettel és Trump elnökségének első két esztendejével. A *Bevezetés* elején idézett sorokkal össz-

hangban kijelenthető, hogy a kipusztulás veszélye miatt sem szabad megfélekednünk egyéb, rövidebb távú küzdelmeinkről sem, ám ezeket mindig a szélesebb körű, az igazságos rendszer fenntartása és a túlélés *együttes* célja szempontjából kell értelmeznünk. Az emberiség nem választhat, hogy közvetlen céljait próbálja beteljesíteni, vagy hosszú távú, történelmi problémákat old-e meg inkább, hanem a kipusztulással folytatott küzdelem jegyében kell összekapcsolnia és egymáshoz rendelnie ezeket. Az előadáshoz kapcsolódó utolsó nagy fejezet, az ötödik, Chomsky egy újabb beszédét tartalmazza, amelyben egy *harmadik* végzetes fenyegetésről értekezik, még hozzá a demokrácia aláaknázásáról, amely csak súlyosbítja az előző két hatalmas problémánkat, azaz a klímaváltozást és a nukleáris háború veszélyét.

De miről is szól maga a központi, *Összefogunk vagy kihalunk* című előadás? A nukleáris fegyverekkel kapcsolatos, régóta fennálló ellenségeskedéséből kiindulva Chomsky az emberiség „kétszázézer éves kalandját” fenyegető másik jelenségre is rámutat: még hozzá a klímaváltozásra. Mint megjegyzi, e két veszély összekapcsolódik, hiszen mindkettő a második világháború (1939–1945) után kezdődött. Néhány hónappal az előadás előtt az International

Union of Geological Sciences (Földtudományok Nemzetközi Uniója) egyik munkacsoportja javaslatot tett az „antropocén” korszakelnevezés bevezetésére. Szerintük ugyanis az emberiség, illetve társadalmi rendszereinek hatása immár valódi természeti erővé lépett elő, hiszen az emberi tevékenységek geomorfológiai szinten szervezik újjá a bolygót.

Az egykor szovjet tudósok által bevezetett, kezdetben még meglehetősen homályos jelentéssel bíró antropocén fogalma (amely eredetileg az emberiség hosszú távú, természeti erőként való szemléletmódjára vonatkozott) a tudományos diskurzusból lassan utat talált a tömegmédiába is, és a tizenegyezer évvel ezelőtt kezdődött holocén periódus utódjaként kezdték használni. A légkör szén-dioxid-szintje manapság sokkalta nagyobb, mint bármikor az emberiség történetében, ezzel tiszta, objektíven mérhető mérföldkövet hozva létre, hiszen az ember tehet erről a folyamatosan gyorsuló tendenciáról – méghozzá elsősorban éppen a fosszilis tüzelő- és üzemanyagok elégetése révén. Előadásában Chomsky feltárja, hogy mindez összekapcsolódik a nukleáris konfliktus párhuzamos fenyegetésével. Az antropocén korszakon belül a tudósok kijelölték a „nagy felgyorsulás” el-

nevezésű periódust is, amikor a szén-dioxid-koncentráció radikálisan felerősödik, és meghaladja a 400 ppm-et. Ez a szint már jócskán meghaladja az egészséges szintként számontartott 350 ppm-es értéket.* Maga a növekedés egyébként valamikor 1950 körül kezdődött.**

A környezettudománnyal foglalkozó kutatók és a hangadó értelmiségiek között viták vannak az „antropocén” korszak fogalmáról, mivel sokak szerint ez a megnevezés nem mutat rá a kipusztulás fenyegetése mögött rejlő rendszerszintű társadalmi kérdésekre. Sőt az egyik jelentős gondolkodó, a környezettörténettel foglalkozó Jason Moore szerint a 18. század végével kezdődő időszakot inkább

* A „ppm” (parts per million) a milliomod térfogatrészt jelöli, a kis mennyiségben jelen lévő gázok és egyéb anyagok keveredési arányának kifejezésére. (A ford.)

** A San Diegó-i Scripps Institution of Oceanography (Scripps Óceánkutató Intézet) jelentése szerint a szén-dioxid szintje a 2017. márciusi 407,06-os ppm értékről 2021 márciusára 416,71 ppm-re növekedett (vö.: <http://www.co2.earth/>). Ez azt sugallja, hogy szó sincs a kibocsátás csökkenéséről, sőt a világ töretlenül halad a visszafordíthatatlan, gyors klímaváltozás útján. (A honlap legfrissebb adata szerint 2022 januárjára az atmoszféra szén-dioxid-koncentrációja 419,05 ppm, tehát a kibocsátás rendületlenül nőtt tovább. (A ford.)

„kapitalistocénnek” kellene neveznünk, mivel ez a fogalom sokkal jobban rámutat a periódus romboló jellegének okára.

Habár Chomsky nem beszél ebben könyvben a kérdésről, kétségkívül az emberi tevékenység két olyan elemét is számításba veszi, amely erre vonatkozik. Egy helyütt ugyanis arra kéri hallgatóságát: „Gondoljunk csak bele: a világtörténelem leghatalmasabb országának egyik legfőbb politikai szervezete egészen konkrétan azon ügyködik, hogy a földi élet nagy részét elpusztítsa!” Természetesen az amerikai Republikánus Pártról van szó, amely egyfelől szervezeten tagadja a klímaváltozást, másfelől pedig proaktív módon támogatják a pusztító környezetpolitikát. Chomsky hallgatóságában bizonyára joggal merülhettek fel kérdések azzal kapcsolatban, hogy miféle erővonalak mentén szerveződik a Republikánus Párt és az egész, nagyobb rendszer.

Utóbbival kapcsolatban Chomsky némiképp kitérő jellegű, ám ezzel együtt igencsak sokatmondó választ fogalmaz meg. James Madisont, az „alapító atyák” egyikét és az USA negyedik elnökét idézi arról a „romlott korszakról”, amikor a „részvényesek” (tőkeerős spekulánsok) egyesítik erejüket a kormánnyal, amelynek „egyszerre eszközei és

valódi urai”, és „zajos szervezkedésükkel” akarják legyúrni a népuralmat. Másként fogalmazva: már az amerikai köztársaság hajnalán magánérdekek hálójába került az állam, amelyek aztán saját logikájuk és profitmaximalizációs törekvéseik érdekében szorították ki a néphatalmat, és semmizték ki a nép érdekeit.

E magánérdekekkel szemben, amelyeket Chomsky más műveiben bővebben megvizsgál (ezzel kapcsolatban lásd a könyv végén található irodalomjegyzéket), illetve az USA ehhez kapcsolódó „nemzeti” érdekei ellenében a hallgatóság képet kaphatott arról, hogy az elit, valamint egyéb demokratikus elemek nyomására milyen nemzetközi összefogás bontakozott ki eddig. Chomsky beszámolója szerint ezek sajnos messze nem elegendő súlyúak ahhoz, hogy megvédjék bolygónkat és az emberiséget a nukleáris holokauszt fenyegetésétől. Két olyan eseményt is említ, amikor az Egyesült Államok provokatív értékű tettei könnyen nukleáris világháborúvá terebélyesedhettek volna. Egyik esetben sem szerződéseken és intézményi mechanizmusokon múlt a dolog. Az 1962. októberi kubai rakétaválság, illetve az 1983-as Able Archer hadgyakorlata során egyaránt az volt a szerencse, hogy bizonyos törzstisztek a szabályzatot megszegve *nem*

a hivatalos protokoll szerint jártak el (és ezért élünk még ma is). Az Able Archer hadművelet esetében például egy Sztanyiszlav Petrov nevű szovjet alvezredes nem jelentette feletteseinek, hogy amerikai interkontinentális rakéták repülnek az ország felé, így mentve meg az emberiséget (ugyanis, mint kiderült, téves riasztás volt). A kubai rakétaválság idején pedig Vaszilij Arhipov tengerésztiszt nem volt hajlandó engedélyezni nukleáris töltetű torpedók kilövését.

Ha ez a két tiszt gondolkodás nélkül követte volna a meghatározott előírásokat, sem Chomsky, sem a közönség nem tudott volna eltöprengeni ezeken a viszonylag kevésbé ismert eseményeken, hiszen már mindannyian rég halottak lennének (illetve a hallgatóság – és az olvasók – nagy része meg sem született volna).

E személyes szintű parancsmegtagadások is jelzik, mennyire borotvaélen táncolunk a túlélésért, és milyen nagy szükség lenne a nemzetközi rendszer újjászervezésére. Chomsky szerint az elit köréből jövő bizonyos racionálisabb, felvilágosultabb kezdeményezések azért reményre adnak okot. Ilyen volt például George Shultz (a Reagan-kormány külügyminisztere) nukleáris fegyverek befagyasztására és eltörlésére vonatkozó javaslata. A po-

litikus ugyanis világosan tudta, mennyire „nem várhatjuk el a szervezett hatalom rendszerétől, [...] hogy megfelelően működjön, [...] ha folyamatos elkötelezett tömegmozgalmak és cselekedetek nem kényszerítik ezt ki”. Emiatt példamutatónak és szükségesnek tekintette az 1980-as évek elején kibontakozó, a nukleáris fegyverek fejlesztését ellenző „nagyszabású tömegmozgalmat”.

Az előadást követő diszkusszió során Chomsky abba is némi betekintést engedett, hogy miként érintették ezek a kérdések személyes életútját. Egy, a Draper Laboratory nevű hadi kutatólétesítménnyel kapcsolatos történetben például megvilágította, hogy milyen stratégiai logika működteti saját nézőpontját. A liberálisok tiltakoztak az ellen, hogy az MIT (Massachusetts Institute of Technology) egy efféle, a Pentagon szponzorálta kutatásnak adjon otthont, és úgy vélték, egy *egyetemi kampuszon* nem engedhetők meg ilyen jellegű tevékenységek. A konzervatívok ellenben nem láttak ebben semmi problémát. A Chomsky képviselte „radikális” nézőpont szerint azonban, ha már muszáj ilyesfajta kutatásokat végezni, akkor éppen az *egyetemi kampuszon* tegyék, hiszen itt legalább szem előtt van, sokan láthatják, és széles körű vitákat lehet róla folytatni. Szerinte a liberális álláspont ab-

ban téved, hogy nem utasítja el egy az egyben az ilyesfajta tevékenységet, hanem egyszerűen a kampuszon kívül helyezné, ezzel gyakorlatilag megszüntetve a szervezett egyetemi ellenállás esélyét. Chomsky ugyanígy egyszerre nyújtott alapos, gyakorlatias megközelítést az előadásában, illetve nagyívű, ambiciózus elképzelést fogalmazott meg azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy az aktivistáknak mit kell elvárniuk alulról szervezett szinten, illetve az állami szintű cselekvőkkel szemben vagy azokkal egyetértésben.

Amikor Chomsky előadásának közönsége szépen megtöltötte az eseménynek otthont adó hatalmas templomot, előbb egy asztalokkal és standokkal zsúfolt kápolnán kellett keresztül menniük. Itt különféle szervezetek mutattak be olyan témákat, amelyek valamilyen módon összekapcsolódhattak a Chomsky-esemény résztvevőinek érdeklődésével. Másként fogalmazva: miközben Chomsky előadása több kérdés szélesebb nézőpontú szintézisét ígérte, e kerethez számos nagyon specifikus küzdelem is kötődik. E könyvben minderről nem lesz szó, de a beszédről készített videó elején látható néhány olyan szervezet, amely részt vett

a Chomsky-eseményen.* Olyan csoportok voltak itt, mint a Haitivel és Venezuelával szolidaritást vállalók, nukleáris fegyverellenes és békaaktivista szervezetek, a konszernek felelősségre vonhatóságáért küzdők egyesületei, környezetvédő projektek, illetve szocialista szerveződések. Magát az eseményt, a róla készített videófelvételt, valamint e könyv megjelentetését a Wallace Action Fund támogatása tette lehetővé, amelynek alapítója, Randall Wallace régóta nagy odaadással olvassa Chomsky műveit. Merő véletlen, de Randall annak a Henry Wallace-nek az unokája, aki egykor Franklin Delano Rooseveltt első alelnöke volt – valamint mezőgazdasági szakember és ökológiai gondolkodó. Az ő 1948-as elnökjelöltségi kudarca jól jelezte az egyre erőteljesebb hidegháborús hangulatot, valamint ennek megjósolható következményeit (amelyekről Chomsky oly körültekintő alaposággal beszél e könyv lapjain).

Az alábbi elemzés meglehetősen sötét képet fest korunkról, habár az alulról jövő ellenállás megalapozott optimizmusa azért némiképp színesíti ezt.

* A *Noam Chomsky – Internationalism or Extinction* című egyórás videó a www.chomskyspeaks.org oldalon ingyenesen megtekinthető.

Azonban Chomsky sorait olvasva el kell gondolkodnunk azon a kérdésen, amelyet az előadás egyik, földön ücsörgő hozzászólója így fogalmazott meg: „Mégis, hogy maradhat meg a lelkesedésünk?” Az előadó jellegzetesen tömör és egyszerű választ adott: „Van más lehetőségünk?” Bár Chomsky nem mondta ki konkrétan a végkövetkeztetést, a hallgatóság nagy része minden bizonnyal mégis értette: „Nem adjuk meg magunkat!” Nagy valószínűséggel önök is ugyanezt gondolják majd, miközben a hatodik nagy tömeges kihalási hullám előestéjén a könyv mozgósításra ösztönző sorait olvassák. Chomsky szavaival: „Iszonyú feladatok állnak még előttünk, és egy percig sem késlekedhetünk.”

Charles Derber, Suren Moodliar,
Paul Shannon szerkesztők